

XXXIII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii, Supraśl, 16–18 września 2020 roku

Po dwuletniej przerwie, w dniach 16–18 września 2020 r. odbyła się XXXIII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii, kolejne z mających wieloletnią tradycję regularnych spotkań osób zajmujących się badaniem przeszłości tej ważnej dziedziny i jej wytworów. Tym razem obradowano w podlaskim miasteczku Supraśl na skraju Puszczy Knyszyńskiej, 14 km od Białegostoku.

To właśnie z pobliskiej stolicy Podlasia Zespół Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN, od 45 lat inicjator i główny współorganizator tych konferencji, otrzymał deklarację przygotowania kolejnej takiej imprezy przez Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku, przy czym jako trzeciego współorganizatora zaproponowano Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Realizowany był tam bowiem oryginalny projekt badawczy „Związki literatury polskiej i kartografii w XVI – połowie XVII wieku”. Wyniki badań przeprowadzonych w ramach tego projektu stały się impulsem do wyboru i sformułowania tematu ogólnopolskiej konferencji: „Mapa a tekst. Związki kartografii z literaturą i innymi tekstami kultury”. Oferta białostockiego ośrodka została przyjęta, a rada naukowa konferencji pod przewodnictwem dr. hab. Radosława Skryckiego rozpowszechniła czteropunktowy projekt problematyki obrad z zaznaczeniem, że „chodzi nie tylko o literaturę piękną, ale również literaturę użytkową”. Przy tym związku literatury i kartografii zamierzano przywrócić się w czterech aspektach: w jaki sposób literatura służy jako źródło lub inspiracja powstawania map, jak współdziałają ze sobą publikowane wspólnie teksty i mapy (np. w atlasach), jak mapy inspirują treści tekstów literackich

oraz jaką rolę pełnią teksty będące integralną częścią map (toponimy, dedykacje, legendy itp.).

Powyższy projekt zakresu tematyki konferencji starano się realizować w trakcie dwupółdniowych obrad w obszernej sali konferencyjnej hotelu Supraśl. W poszczególnych sesjach brało udział od 22 do 28 osób spośród 43 zarejestrowanych uczestników. Część z nich zrezygnowała bowiem z przyjazdu na konferencję z obawy przed skutkami pandemii, jako że obradowano nie „zdalnie”, lecz w tradycyjnej formie (ale w maskach). W programie obrad umieszczono aż 37 referatów, lecz z powodu wspomnianej nieobecności części ich autorów zostały zaprezentowane 32 wystąpienia, pogrupowane w jedenaście krótkich sesji.

W pierwszym dniu konferencji inauguracyjną sesję otworzyli przewodniczący Zespołu Historii Kartografii przy IHN PAN Radosław Skrycki oraz prodziekan Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku Tomasz Mojsik. Następnie jeden z pomysłodawców tematyki obrad, Jakub Niedźwiedz z Katedry Historii Literatury Staropolskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, autor wydanej w 2019 r. obszernej monografii *Poeta i mapa. Jan Kochanowski a kartografia XVI wieku*, we wprowadzającym referacie pt. „O pożytkach studiowania literatury i kartografii” zajął się właśnie wzajemnymi korzyściami czerpanymi i przez językoznawców w studiowaniu historii kartografii, zwłaszcza jej nowych nurtów (np. tzw. kartografii krytycznej), i przez historyków kartografii sięgających po metody stosowane w językoznawstwie, z naciskiem na znaczenie badań interdyscyplinarnych. Po nim drugi z inicjatorów zorganizowania konferencji w Supraślu, Karol Łopatecki z Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych UwB, omówił rolę wielkiego atlasu świata Abrahama Orteliusa (1570) oraz książki Blaise’a de Vigenère’a *La description du Royaume*

de Pologne (1573) w kształtowaniu właściwego obrazu utworzonej w 1569 r. Rzeczypospolitej Obojga Narodów jako mocarstwa europejskiego. Sesję zakończyło wystąpienie Marzeny Liedke z tego samego wydziału, która przypomniała postać i bogaty dorobek w zakresie historii kartografii zmarłego w 2015 r. profesora Stanisława Alexandrowicza, szczególnie podkreślając jego zasługi dla byłej białostockiej filii Uniwersytetu Warszawskiego, w której był zatrudniony w latach 1977–1989.

W programach trzech poprzednich konferencji historyków kartografii organizatorzy umieszczali tzw. sesje studencko-doktoranckie z piętnastominutowymi wystąpieniami magistrantów i doktorantów, mających okazję podzielić się wynikami swoich prac dotyczących dawnej kartografii lub wykonywanych z wykorzystaniem źródeł kartograficznych, ale niekoniecznie związanych z tematem obrad. Również w Supraślu dwie następne sesje miały taki charakter. W pierwszej z nich najpierw Michał Mauks (Wydział Filologii Uniwersytetu Gdańskiego) mówił o genezie powstania i propagandowym charakterze tzw. mapy Agryppy z I w. p.n.e.; po nim Monika Kozłowska-Szyc (Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych UwB) zrelacjonowała stan wiedzy o glebach zawartej we „wczesnonowożytnych podręcznikach agrarnych” (według określenia referentki), Paulina Kwaśna (UJ) zaprezentowała pierwszą wydrukowaną w Ameryce mapę Nowej Anglii z 1677 r., Tomasz Królik (Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW) przedstawił wyniki oceny wiarygodności tzw. szkiców parafialnych Karola Perthéesa, posługując się przykładem sieci osadniczej powiatu gostyńskiego w woj. wielkopolskim, a Jakub Grodzki (Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych UwB) omówił czynniki, które wpłynęły na zasięg terytorialny dystryktu podlaskiego Kościoła ewangelicko-reformowanego w pierwszej połowie XVII w. Drugą z tych sesji zainaugurował Tomasz

Tarasiuk (Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego) prezentacją szwedzkiego katastru gruntowego Pomorza z lat 1697–1709; po nim Robert Mileszczyk (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej) ocenił jeden z utworów siedemnastowiecznego poety Jana Andrzeja Morsztyna ze względu na zamieszczony w nim katalog i mapę trunków europejskich; następnie Katarzyna Lisiecka (Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego) przypomniała romantyczną wizję zachodniej granicy Polski przekazaną przez geografę i publicystę Andrzeja Słowaczyńskiego (1807–1847) na jego mapach Pomorza i Nowej Marchii; wreszcie jako ostatnia w tej sesji Marta Kupczewska (UwB) przedstawiła wyniki analizy itinerarium podróży wojewody kijowskiego Tomasza Zamoyskiego z Kijowa do Zamościa w listopadzie 1619 r.

W pierwszej z dwóch sesji, zatytułowanych przez organizatorów „Chorografie realne i fikcyjne”, jeszcze po południu tego dnia obrad wystąpili kolejno Tomasz Mojsik (UwB), który podzielił się uwagami o adaptacji przestrzeni starożytnego świata greckiego (także fikcyjnej) w ówczesnej literaturze rzymskiej, następnie Dariusz Chemperek (Instytut Filologii Polskiej UMCS) ze szczegółową analizą topograficzną dwóch mało znanych utworów Jana Kochanowskiego wydanych we Lwowie w 1578 r., związanych z jego pobylem we wsi Zamch w dzisiejszym powiecie biłgorajskim, a Piotr Guzowski (Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych UwB) zaprezentował wyniki analizy religijnej i gospodarczej geografii Wilna, przeprowadzonej wspólnie z Marzeną Liedke i Radosławem Poniatem na podstawie zachowanych rejestrów domów z 1636 i 1639 r.

Drugi dzień konferencji rozpoczęto od krótkiej sesji, kontynuującej temat poprzedniej, tylko z dwoma referatami. W pierwszym, pod tajemniczym tytułem „Dynamika odwrotów”, Marion Rutz

(Justus-Liebig-Universität Gießen, Hesja) przedstawiła wyniki swojej analizy ewolucji tekstów umieszczanych właśnie na odwrotnych stronach map Polski i Litwy w kolejnych wydaniach wielkich szesnastoi siedemnastowiecznych atlasów Abrahama Orteliusa, Gerharda Mercatora i Willema Janszooona Blaeua. W drugim referacie Bogdan Wołak (Instytut Geodezji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie) dokonał przeglądu treści książki Walentego Barczewskiego *Geografia polskiej Warmii* z 1917 r., będącej kompleksowym opisem tego regionu, a także przedstawił kilka map, opracowanych przez niego na podstawie zawartych w tej książce informacji.

„Legendy, perymapy i komentarze” były wspólnym hasłem dwóch kolejnych sesji, w ramach których wygłoszono sześć referatów. W pierwszym z nich Dorota Jutrzenka-Supryn i Jolanta Czuczko (Katedra Konserwacji i Restauracji Papieru i Skóry Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu) przedstawiły możliwości wykorzystania nowoczesnych technik i procesów konserwatorskich do uczytelniania napisów (w tym przede wszystkim toponimów) w zabytkach kartograficznych na przykładzie cennej rękopiśmiennej wielkoskalowej mapy ziemi pszczyńskiej Andreasa Hindenberga z 1636 r. Po nich Jolanta Ziółkowska-Krzywda (Wydział Polonistyki UW) skomentowała znalezione przez nią odręczne zapiski i komentarze uczniów na odwrocie i marginesach map w zachowanym egzemplarzu *Atlasu* Leonharda Eulera z 1753 r., używanym przez kadetów stołecznej Szkoły Rycerskiej. Z kolei Tomasz Olenderek (Instytut Nauk Leśnych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie) przedstawił zakres treści i typowe formy prezentacji (tabele, wykazy) tekstów towarzyszących mapom leśnym z obszaru Królestwa Polskiego opracowanym w latach 1815–1870.

Teksty związane bezpośrednio z wybranymi dawnymi mapami były także obiektami treści trzech referatów po

przerwie obiadowej. Najpierw Bogusław Dybaś (Wydział Nauk Historycznych UMK w Toruniu) podzielił się wynikami analizy problematyki fortyfikacyjnej w obszernych opisach do poszczególnych arkuszy rękopiśmiennej mapy topograficznej Galicji w skali 1:28 800, tzw. mapy Miega (1779–1783), podkreślając ich duże zróżnicowanie i wartość poznawczą. Następnie Bogumił Szady (Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Instytut Historii PAN) skomentował zachowane w Bibliotece Narodowej Ukrainy w Kijowie szkice topograficzne poszczególnych parafii, które stanowiły pośredni etap między ich słownymi opisami a znanymi mapami województw Karola Perthéesa. Bliższego uczestnikom obrad okresu drugiej wojny światowej dotyczył z kolei referat Lucyny Szaniawskiej (Zespół Historii Kartografii przy IHN PAN), która omówiła z pokazaniem przykładów obszerne legendy wojskowych map tematycznych w skalach 1:25 000, 1:50 000 i 1:100 000, opracowanych przez 12 Kompanię Geograficzną II Korpusu Polskiego w czasie działań bojowych we Włoszech (głównie w rejonie Monte Cassino) w 1944 r.

Ostatnią w tym dniu sesję zatytułowaną przez organizatorów „Narracje podróżnicze i mapowanie” rozpoczęła Anna Kolos (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) przeglądownym referatem o kolejnych etapach odkrywania, opisywania i kartograficznego przedstawiania Chin przez Europejczyków od XIII do końca XVII w. Następnie Piotr Taflowski (Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW) omówił wyniki analizy fragmentów *Pamiętników o czasach moich* szesnastowiecznego dalmackiego dyplomaty Ludwika Tuberona dotyczących podboju Egiptu przez wojska osmańskie w 1517 r., stwierdzając głównie antyczną genezę opisu topografii tego kraju. Wydarzeń wojennych, lecz w innym miejscu i czasie dotyczył także referat Anny Pastorek (Wojskowe Centrum Edukacji

Obywatelskiej w Warszawie), która na podstawie licznych źródeł ikonograficznych (w tym map) i tekstowych szczegółowo przedstawiła przebieg wielkiej bitwy morskiej pod Downs u południowych wybrzeży Anglii w 1638 r., zakończonej zdecydowanym zwycięstwem floty holenderskiej nad tzw. drugą hiszpańską Armadą.

Na trzeci dzień konferencji złożyły się dwie ostatnie sesje referatowe, po których dodatkową atrakcją dla większości uczestników były wycieczki krajoznawcze do zabytkowej ławry w Supraślu, Puszczy Knyszyńskiej i meczetu polskich Tatarów w Kruszynianach. Dziesiątą sesję, zatytułowaną „Mapa a ilustracja” zainicjował Leszek Opyrchal (Wydział Inżynierii Lądowej i Geodezji Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie), który zwrócił uwagę na obecność map jako ważnych rekwizytów w wielu filmach fabularnych, zwłaszcza adaptacjach powieści przygodowych i historycznych, a jako przykład bliżej omówił amerykański western *Złoto MacKenya*. Po nim drugi (obok Marion Rutz) zagraniczny uczestnik konferencji Rostysław Sossa (Politechnika Lwowska oraz Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy) poddał wnikliwej analizie i krytyce aktualność granic politycznych i administracyjnych na obu słynnych mapach Ukrainy (tzw. specjalnej i generalnej) Wilhelma Beauplana z połowy XVII w. Wschodniej Europy dotyczył również referat Pawła Krokosza (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) o wybranych rosyjskich atlasach i mapach z XVIII i XIX w. jako merytorycznym i propagandowym uzupełnieniu wydawanych wówczas wielkich syntez historii tego państwa.

Ostatnią sesję rozpoczął Radosław Skrycki (Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego) referatem pt. „Mapa jako książka. O ramie wydawniczej, dedykacjach i nietypowym przypadku Eilharda Lubinusa”, w którym wykazał liczne analogie między kompozycją

szesnasto- i siedemnastowiecznych książek oraz ówczesnych atlasów, a nawet map. Zwrócił przy tym szczególną uwagę na specyficzny element, jakim były umieszczane na nich dedykacje kierowane głównie do władców oraz mecenasów autorów. Nietypowy przypadek dotyczył zaś kilku dedykacji skierowanych do innego kartografa, właśnie autora znanej mapy Księstwa Pomorskiego z 1618 r. Kartografii XVII w., tym razem francuskiej, poświęcony był także referat Wojciecha Walczaka, Karola Łopateckiego (obaj UwB) i Andrew Pernala (Brandon University w Calgary, Kanada). Była to prezentacja przygotowywanej do reedycji dwutomowej chorografii Rzeczypospolitej z towarzyszącym jej atlasem, opracowanym zapewne przez Nicolasa Sansona oraz znalezionej w 2018 r. w Archiwum Narodowym w Paryżu wielkiej ściennej mapy Polski i Litwy w skali około 1:880 000. Z kolei zupełnie współczesną, wydaną bowiem w 2011 r. schematyczną mapę Kresów I i II Rzeczypospolitej, załączoną do podręcznika Bolesława Hadaczka *Historia literatury kresowej* poddał ostrej krytyce (głównie z powodu błędów rzeczowych) Paweł Bukowiec (Katedra Kultury Literackiej Pogranicza UJ). Wreszcie ostatni referat, przygotowany wspólnie z Marią Kuźmą, wygłosiła Beata Konopska (obie Katedra Geomatyki i Kartografii UMCS w Lublinie). Był to systematyczny przegląd elementów tekstowych mapy, które ich zdaniem powinny być uwzględnione przy analizie i ocenie dawnych produktów kartograficznych. Zaliczyły zaś do nich kolejno znaki tekstowe uzupełniające rysunek topograficzny (przede wszystkim nazwy), różne teksty formalne umieszczone poza obrębem treści (np. tytuły, informacje wydawnicze), dalej teksty uzupełniające tę treść (np. na odwrocie map atlasowych), a także wszelkie dokumenty archiwalne, dotyczące opracowania i wydania danej mapy lub atlasu.

Zgodnie z utrwaloną od kilku lat tradycją, po tym referacie i kończącej sesję

krótkiej dyskusji Beata Konopska w imieniu Zespołu Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN dokonała zwięzłego podsumowania całości obrad oraz podziękowała gospodarzom z Uniwersytetu w Białymstoku za oryginalną inicjatywę i sprawną organizację konferencji. Także inni obecni wyrażali się z uznaniem o podjęciu interesującej problematyki, panującej atmosferze oraz o determinacji i przezorności organizatorów w obliczu zagrożenia pandemią.

Warto zauważyć, że temat wzajemnych relacji między przekazami kartograficznymi i przekazami tekstowymi okazał się niespodziewanie nośny i zainteresował również tak wiele osób spoza stosunkowo wąskiego zespołu, który się nim zajmował. Ze względu jednak na genezę podjętej tematyki, wywodzącej się z przypomnianego wyżej projektu badawczego dotyczącego związku literatury polskiej i kartografii w XVI i XVII w., to właśnie tego okresu dotyczyła większość wystąpień. Brakowało natomiast (poza paroma wyjątkami) prezentacji badań ważnych i bardzo zróżnicowanych związków kartografii z szeroko pojętą literaturą, w tym dydaktyczną, naukową i techniczną, w ostatnich dwóch stuleciach. Dlatego wskazane byłoby kontynuowanie problematyki zainspirowanej przez spotkanie w Supraślu, natomiast do pełnego sukcesu tej konferencji brakuje jeszcze opublikowania tekstów wygłoszonych na niej referatów w kolejnym tomie serii „Z Dziejów Kartografii”. ■

Jerzy Ostrowski
(Zespół Historii Kartografii
przy IHN PAN)